

AB FLIPSE EN ABEL STREEFLAND (RED.)

DE UNIVERSITAIRE CAMPUS RUIMTELIJKE TRANSFORMATIES VAN DE NEDERLANDSE UNIVERSITEITEN SEDERT 1945

Hilversum (Uitgeverij Verloren) 2020, 148 pp.,
ills. in zwart-wit, ISBN 978 908704 8518, € 17,00

Ons huidige tijdperk wordt wel omschreven als 'post-industrieel', wat betekent dat we het technologische stadium van de stoommachine en naderhand de wijdverbreide toepassingen van de explosiemotor en elektriciteit achter ons hebben gelaten. De *general purpose technology* van vandaag heet informatietechnologie. Een belangrijk effect van dit fenomeen is de ontbinding van de wederzijdse afhankelijkheid van werk en plaats. Het CPB omschreef dat tien jaar geleden als volgt: 'taken die in hoge mate geïntegreerd waren, kunnen nu worden gescheiden en door verschillende personen op verschillende plaatsen worden uitgevoerd'. Productieketens zijn dus gefragmenteerd geraakt, verspreid over meer plaatsen, niet zelden over de nationale en continentale grenzen heen, afhankelijk van de voordeligste kostprijs. Wat tegenwoordig verhandeld wordt, zijn eerder taken dan voltooide producten en dienovereenkomstig is wat we nu 'werk' noemen in toenemende mate gaan bestaan uit een verzameling van klussen, zonder dat we noodzakelijkerwijs veel zicht hebben op het mogelijke doel of eindresultaat.

Dit post-industriële stelsel wordt op gang gehouden door kennis. Met name in de westerse wereld wordt aangenomen dat een florerende kenniseconomie een cruciale voorwaarde is voor succes in de mondiale pikorde. Nu zou men kunnen denken dat het voor de ontwikkeling van deze kenniseconomie, aangejaagd door informatietechnologie, nauwelijks van belang is hoe de ruimtelijke werkelijkheid eraan toe is. Een werkplek met een computer zou immers genoeg moeten zijn om maatschappelijk te functioneren. Toch blijkt

de concrete ruimtelijke constellatie er in de praktijk wel degelijk toe te doen. Vooral wanneer de hogere communicatieve echelons moeten worden aangesproken om in de kenniseconomie te kunnen acteren, blijkt frequent contact in levenden lijve onontbeerlijk te zijn. De corona-ervaring van menig thuiswerker wordt niet voor niks getypeerd door wanhoop: het is het gebrek aan echt, dus niet virtueel, sociaal contact dat zich hier onaangenaam doet gelden. Vandaar het blijvende belang van de stad als plaats van ontmoeting. Omdat universiteiten worden gezien als bron van de kennisontwikkeling die tegenwoordig zo cruciaal is, zou hun prominente plaats in het stedelijk bestel verzekerd moeten zijn. Maar is dat ook zo?

Een teken aan de wand is dat het begrip 'campus' in de afgelopen jaren niet meer alleen door universiteiten wordt gehanteerd. Ook maatschappelijke actoren die hooguit zijdelings met universiteiten van doen hebben zijn hun werkplek campus gaan noemen, kennelijk om aan te geven dat ze bij de tijd zijn en aan 'innovatie' hechten. Alleen al in Brabant zijn er verscheidene, waaronder de Automotive Campus en de High Tech Campus. Het lijkt erop dat het fenomeen inhoudelijk aan inflatie is gaan lijden. De aanduiding campus kan inmiddels heel goed de dekmantel zijn voor reguliere handel op een bedrijventerrein.

Tegen deze achtergrond is het de moeite waard om na te gaan hoe het begrip campus zich historisch heeft kunnen ontwikkelen, tot de huidige, nogal diffuse status werd bereikt. Wat de ruimtelijke ontwikkeling ervan betreft, is het laatste substantiële onderzoek vastgelegd in aflevering 18/19 (2017) van *OverHolland*,

waaraan ik zelf het genoegen had te kunnen bijdragen. De initiator daarvan, Esther Gramsbergen, was ook de voornaamste spreker op een congres op de VU in 2018, waarvan de bijdragen nu gebundeld zijn in een zeer eenvoudig uitgevoerde publicatie. Net als in *OverHolland* richt *De universitaire campus* zich op de naoorlogse ontwikkeling van de campus, een periode waarin zowel de stad als de universiteit onderhevig waren aan sterk middelpuntvliedende krachten. *OverHolland* beschreef het fenomeen, toegespitst op de Delftse, Eindhovense en Tilburgse cases, met een primair morfologische en typologische invalshoek, waarbij precies tekenwerk precieze vergelijkingen mogelijk maakte. De nu verschenen publicatie is aanmerkelijk minder coherent gestructureerd, al is ook hier gelukkig voorzien in een degelijke bijdrage van Gramsbergen ter inleiding.

Na de oorlog zagen de universiteitsbestuurders zich geconfronteerd met sterke groeiverschijnselen. Die dreven hen met hun huisvesting naar wat voorheen de stedelijke periferie was maar nu deel ging uitmaken van het uitgedijde stedelijke verband. Interessant is hoe verschillend universiteiten met deze drang naar buiten omsprongen. De bijdragen van Ab Flipse en Peter Jan Knegtmans zetten de gang van zaken naast elkaar bij respectievelijk de Amsterdamse Vrije Universiteit en de Universiteit van Amsterdam. De VU was kort na de oorlog nog een universiteit van bescheiden omvang, maar toch beschikte het bestuur over genoeg voorspellend vermogen om in te zien dat de bestaande binnenstedelijke locaties in de toekomst niet toereikend zouden zijn. In 1953 was een basisplan gereed voor een nieuwe locatie in Buitenveldert. Met veel haperingen en tussentijdse planveranderingen zouden in de loop der tijd alle onderdelen van de universiteit daar inderdaad terechtkomen. De architectonische consistentie van het totaal is echter niet per se indrukwekkend, waarvoor men gebrek aan ervaring met vastgoedbeleid als achterliggende reden zou kunnen aanwijzen.

De reconstructie van de planvorming voor de UvA stelt nog een aanmerkelijk ingewikkelder kwestie dan die van de VU, mede doordat de universitaire toekomst in dit geval onderdeel was van de gemeentepolitiek en de Amsterdamse stadsontwikkeling in het algemeen. Hier speelden dus veel krachten tegelijkertijd die de autonome keuze van het universitaire bestuur hebben

beïnvloed. Het 'driekernenplan' uit 1955 beval een distributie van de universitaire groepen aan over de locaties Binnengasthuisterrein, Roeterseiland en de buurt rond het Wilhelmina Gasthuis. Ofschoon Joop den Uyl, de wethouder die zich in de jaren zestig met het vraagstuk bezighield, het volgens Knegtmans 'groot zag', bleek het oorspronkelijke plan na verloop van tijd zeer vatbaar voor tussentijdse koerswijzigingen, met fragmentatie als gevolg. De locatie Binnengasthuisterrein had er nogal anders uit kunnen zien, wanneer de inderdaad ruim gedimensioneerde plannen over de oude stad zouden zijn uitgerold. Hoe dan ook levert de historische beschouwing van de UvA-casus een veelbelovende kennismaking op met de complicaties van grootschalige institutionele planvorming in een stad waar ook veel andere actoren met invloed en kapitaal zich doen gelden.

Er staat één bijdrage in dit toch al niet zo dikke boekje die de redactie in een vlaag van onbegrijpelijke mildheid heeft laten passeren. De auteur ervan heeft ontdekt dat bij het ontwerp van de Medische Faculteit in Rotterdam nota bene gebruik is gemaakt van een *maquette*. Zeker in een gebombardeerde stad als Rotterdam golden maquettes als toonbeeld van heropbouw en vooruitgang, meent hij ook nog te weten. 'Architectuurhistorici zijn het erover eens dat representaties van creatieve ideeën van essentieel belang zijn in het ontwerpproces', jaja, het zal eens niet.

Voor de nu verschenen bundel was het ook fijn geweest wanneer de beide Amsterdamse cases waren geanalyseerd volgens de eerder in *OverHolland* aangehouden systematiek, die zowel de vormontwikkeling in de stedelijke context als de typologische regelmaat en afwijking inzichtelijk had gemaakt. Dat had ook de gepresenteerde cases uit Leiden en Utrecht kunnen verhelderen. Wanneer archiefonderzoek en geleerde bronnen de ene helft uitmaken van het architectuurhistorische werk, dan is het analytische tekenwerk de onontbeerlijke andere helft: het zijn de complementaire middelen die we hebben om het historisch verloop in concrete ruimtelijke vorm uitgedrukt te zien. De huidige relevantie van het fenomeen campus maakt het de moeite waard om toekomstig onderzoek naar de Nederlandse universiteitslocaties op deze dubbele leest te schoeien.

BERNARD COLENBRANDER